

A TERRORIZMUS PSZICHOLÓGIÁJA

BEVEZETÉS

A terrorizmus pszichológiájáról sokféle elmélet született, de ezek közül viszonylag kevés a kontrollált, empirikus tanulmány. Korábban a terrorizmust a pszichológiai és viselkedési deviancia patológiás megnyilvánulásának tekintették. A terrorista magatartás okainak, motivációinak és meghatározó tényezőinek megértése céljából a tudományos szakirodalom áttekintése alapján megállapítható, hogy az első írások leginkább a pszichoanalitikus elméleten alapultak, például a narcizmus, a szülőkkel szembeni ellenségeség szempontjából mutatták be a terrorizmus pszichológiai hátterét. A kutatások a későbbiekben más megközelítésekre is kiterjedtek. Felhívták a figyelmet arra, hogy az emberek különböző módon, különböző szerepekben és különböző okokból válnak terroristává. Lényeges különbséget lehet tenni a terrorista szervezetekhez való csatlakozás, a szervezetben maradás és a szervezetből való kilépés okai között. Az érzékelt igazságtalanság, az identitás iránti igény és a csoporthoz tartozás szükséglete közös sebezhetőségként jelenik meg a potenciális terroristák körében. A korábban uralkodó felfogással szemben a mentális betegséget ma már nem tekintik kritikus tényezőnek a terrorista viselkedés magyarázatában, és a terroristák többsége nem *pszichopátiás személyiség*. A jelenlegi kutatási eredmények alapján nincs általánosan érvényes meghatározás arra, hogy milyen jellemzői vannak a *terrorista személyiségnek*, és nem áll rendelkezésre a terroristákról pontos *pszichológiai profil sem*.¹ A terrorista magatartás tudományos vizsgálata során sem a pszichológiai, sem más kutatások nem mutatták ki a terrorizmusban részt vevők egyedi tulajdonságait, vagy a terrorizmusba való belépés és onnan való kilépés egyedi útjait. Bár a terrorista profilok tág értelemben léteznek, sem a csoportokon belül, sem a csoportok között nem találtak prediktív érvényességű pszichológiai profilt. A terrorista csoportok összetétele nagyon sokféle lehet.²

¹ BORUM 2004: 5.

² Horgan 2014: 69.

A gyermekkori bántalmazások és a traumatikus események, valamint az érzékelt igazságtalanság és megaláztatás gyakran megjelenik a terroristák életrajzában, de nem adnak magyarázatot a terrorizmus jelenségére. A terrorizmushoz kapcsolódó ideológiák általában olyan hiedelmeket nyújtanak, amelyek bizonyos viselkedéseket igazolnak és előírnak. Ezeket a meggyőződéseket a terroristák abszolút érvényűnek tekintik, és a saját viselkedésükre úgy tekintenek, mint amely egy értelmes ügyet szolgál.

A terrorizmus egyéni jellemzőink vizsgálata mellett a terrorizmus pszichológiai kutatásában fontos terület a vezetési módszerek és a szociálpszichológiai jelenségek vizsgálata is. A terrorista szervezetek vezetőinek képesnek kell lenniük a kollektív hitrendszer fenntartására, a szervezeti rutinok kialakítására és fenntartására, a kommunikáció irányítására, a követők befolyásolására, manipulálására, a konfliktusok külső célpontokra való elterelésére és a cselekvés fenntartására.

TERRORISTATIPOLÓGIÁK

Schultz³ szerint a terrorizmus tipológiája összetett és ellentmondásos, mióta az elkövetőket többszörös változókon keresztül lehet jellemezni. Hét változót javasol a terrorizmus jellemzésére:

- ♦ okok;
- ♦ környezet;
- ♦ célok;
- ♦ stratégia;
- ♦ eszközök;
- ♦ szervezet;
- ♦ részvétel, amely lehet forradalmi vagy forradalom alatti.

Hubbard⁴ repülőgép-eltérítők pszichiátriai vizsgálata során a családi hátterük alapján az alábbi jellemzőket emelte ki:

- ♦ erőszakos, sokszor alkoholista apa;
- ♦ mélyen vallásos anya;
- ♦ szexuálisan félénk, visszahúzódó, passzív;

³ SCHULTZ 1980: 9–15.

⁴ HUBBARD 1971.

- ♦ húga/húgai van/nak, akivel/akikkel szemben a terrorista védelmezőként lép fel;
- ♦ gyenge társadalmi teljesítés.

Ferracuti és Bruno⁵ kilenc terroristajellemzőt fogalmaztak meg:

- ♦ a tekintély iránti vegyes hozzáállás;
- ♦ hibás meglátások;
- ♦ a hagyományokhoz való ragaszkodás;
- ♦ a cselekvésük következményeitől való érzelmi elhatárolódás;
- ♦ szexuális szerepekben való bizonytalanság;
- ♦ mágikus gondolkodás;
- ♦ rombolási hajlam;
- ♦ alacsony iskolázottság;
- ♦ erőszakos szubkulturális normákhoz való ragaszkodás, fegyverfetisizmus.

Jäger, Schmidtchen és Süllwold⁶ szerint a baloldali terroristák 25%-a 14 éves korára elvesztette legalább az egyik szülőjét, egyharmaduknak súlyos konfliktusa volt a szüleivel, és egyharmadukat elítélte a fiatalkorúak bírósága. Két alapvető jellemzőt határoztak meg:

- ♦ extrovertált (kifelé forduló), ingerkereső függőségi viszony minta;
- ♦ ellenséges, gyanúval élő, védekező minta.

A kutatás következtetései leginkább a különböző pszichológiai elméletekből levont benyomásokra és nem empirikus adatokra épültek.

A TERRORIZMUS PSZICHOLÓGIAI MAGYARÁZATAI⁷

A terroristák viselkedésével foglalkozó tanulmányok kétféle megközelítést alkalmaznak: *fentről lefelé* (a terrorizmus magvait keresik a politikai, társadalmi, gazdasági, vagy éppen fejlődési körülményekben) vagy *lentől felfelé* (terroristává vált egyének és csoportok jellemzőit vizsgálja). Több pszichológiai elmélet kombinálja a kettőt, az elméletek és megközelítések között vannak átfedések.

⁵ FERRACUTI–BRUNO 1981.

⁶ JÄGER–SCHMIDTCHEN–SÜLLWOLD 1981: 9.

⁷ VICTOROFF 2005.

*A pszichopatológiai elmélet*⁸ abból a népszerű felfogásból indul ki, hogy a terroristák nyilvánvalóan súlyos pszichotikus betegségben vagy pszichopátiában szenvednek. Az antiszociális személyiségzavart, amely kifejezést a mások jogait gátlástalanul tipró személyekre alkalmaznak, az 1950-es évekig pszichopátiának nevezték, később meg szociopátiának. A pszichózis, az elmebetegség abban különbözik a szociopátiától, hogy a pszichotikus állapotban lévő beteg elveszti kapcsolatát a valósággal, téveszméi és érzéksalódásai vannak, az antiszociális személy viszont meg tudja különböztetni a jót és a rosszat, és tudatosan választja a rosszat minden lelkiismeret-furdalás nélkül. A klinikai pszichológiai rendellenességek terén kevés tanulmány van a terroristákról, de a következtetés mégis az, hogy a terroristák döntően nem pszichopáták, de egyes terroristák mutathatnak a pszichotikus állapotra jellemző tüneteket. A szociopata jelző használatát megkérdőjelezi az a tény, hogy a legtöbb terrorista nem antiszociális, a tettét a saját köreiben hőstettnek minősítik, vagyis sokszor csoportjaikon belül ők kifejezetten proszociálisak. Mivel közös társadalmi értékekben hisznek, tetteik saját csoportjaikra nézve „hasznosak” még akkor is, ha sikertelenül végződik az akciójuk. Az öngyilkos merénylők körében például vannak ún. altruista öngyilkos merénylők. Erről szól az *istishad*, az önzetlen halál Allah szolgálatában. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy minden terrorista proszociális. Sokan a csoport mögé bújnak, morális fedezék érdekében.

A racionális választás elmélete szerint a terrorista cselekmény – hiszen a terrorista nem elmebeteg – tudatos, racionális, kiszámított döntés eredménye. Különbséget kell azonban tenni a racionális – stratégiai – választás elmélete és a terrorizmus egyéb egyéni vagy csoportpszichológiai elméletei között. Ez utóbbiak azt próbálják magyarázni, hogy valaki miért hajlik az efféle magatartás felé, míg az előbbit a közgazdaságtanból vezetik le, és feltételezik, hogy ez a viselkedési hajlam adott, és a játékszabályok változása bizonyos változásokat hozhat ebben a viselkedésben. Ez a fentről lefelé és a lentől felfelé megközelítést ötvözi.

A szociális tanulás elmélete szerint megfigyelés útján „tanuljuk” az agressziót, és a terrorista ideológia terjesztése is ezt szolgálja, ami logikus, de nem magyarázza meg, hogy az ilyen „szocializáció” érintettjei közül miért csak egy minimális kisebbség lesz terroristává, illetve hogy ők miért válnak azzá.

A frusztráció-agresszió hipotézis arra keres választ, hogy a politikailag motivált emberek miként érhetik el azt a pontot, amikor erőszakhoz folyamodnak. Egyes pszichológusok szerint az erőszak mindig frusztráció eredménye. Ez sem ad magyarázatot arra, hogy rengeteg olyan frusztrált ember van, aki mégsem fordul a terrorizmus felé. Vagyis önmagában ez az elmélet sem elég a válaszhoz.

⁸ VICTOROFF 2005: 12.

A *viszonylagos nélkülözés elmélete* a gazdasági különbségre helyezi a fókuszot, és arra a következtetésre jut, hogy az emberek akkor láznak, ha már nem képesek a sorsukat elviselni. Több pszichológus határozott szociológiai kapcsolatot mutatott ki a szegénység és a terrorizmus között. Erre példaként hozhatók a 18–19. századi európai forradalmak kiváltó okai, amikor a szegények felláztak a gazdagok ellen. Ennek ellenpéldái az 1970-es évek jómódú háttérrel rendelkező terroristái. A jobb-oldali terrorizmus sem függ a gazdasági helyzettől.

Az *elnyomás elmélete* szerint az elnyomás erőszakot szül. Az elnyomást nehéz mérni, inkább az *érezelt* elnyomás kifejezést helyesebb alkalmazni. Még ha lenne is általánosan megfelelő pszichológiai eszköz az érezelt elnyomás mérésére, ez az elmélet sem ad választ arra, hogy egy-egy nagyobb csoportban miért lesz valakiből terrorista, míg másokból – a többségből – nem.

A *nemzeti kultúra elmélete* szerint vannak kollektivista (az egyén az identitását a kollektívából vezeti le) és individualista (az egyéni célok a meghatározóak) társadalmak. A kollektivista társadalmak hajlamosabbak a terrorizmusra, mert ott vannak bennfentesek (in-groups) és kívülállók (out-groups), és ezért kettős morálissal rendelkeznek; a kívülállók gátlás nélkül képesek megtámadni, míg az individualisták a kívülállók ártatlanjait morális okokból nem támadják. Ennek az elméletnek a hiányosságai közt találjuk azt, hogy nem lehet a társadalmakat így beskatulyázni, nem foglalkozik a társadalmak szubkultúráival, individualisták is válhatnak terroristákká, és nem ad alátámasztó adatokat a különböző morális gátlásokra. Nem a nemzeti, hanem a *csoport kultúrájának* a hatását kellene jobban megvizsgálni.

A *pszichoanalitikus megközelítésű pszichológiai terrorista elméletek* szerint a mentális élet jelentős része tudattalan, a pszichés fejlődés alapja a kora gyermekkori fejlődés. Több változója van ennek is, de fő vonásuk, hogy a szülői nevelés határozza meg a pszichés létezését és az egészséget, hogy az aktív tudattalan erők a kellemetlent kizárják a tudatból, és hogy a másokkal való kapcsolatot tudattalan erők irányítják. Több válfajuk van a hangsúlyoktól függően: az *identitáselmélet* szerint a terroristajelölt fiataloknak nincs megfelelő önbecsülésük, és a politikai erőszakosságuk az önigazolást, illetve identitásuk megerősítését, a céltalanság megszüntetését szolgálja. Egyes tanulmányok szerint a túlzott szülői kontroll nem engedi az egyéni autonómia kifejlődését, és ez gyakran az elszigetelődés érzését válthatja ki.

A *narcizmus (a kóros önimádat) elmélete* az énkép károsodását az identitásfejlődés jelentős tényezőjének tekinti, amelyet egy felnőttkori megaláztatás ismét kiválthat, és ennek következtében az önzetlenség álcája mögé bújva keresnek az ilyen személyek egyéni dicsőséget. Ilyenkor az áldozat csupán „eldobható tárgy”, ami nagyon is ráillik a terrorista mentalitásra. Ráillik ez arra is, hogy a terroristák gyakran – a közvélemény elképzelésével ellentétben – félénkek, érzelmileg károsult fiatal felnőttek.

A „megengedő társadalom” is felelős ezért az állapotért. A *paranoiaelmélet* szerint a terrorista pszichológiájának alapja a (csecsemőkorból levezetett) kivetítés. A paranoid lelkiület – bár nem nyíltan pszichotikus – a terroristában olyan gyanakvást ébreszt, amely az áldozatok elleni „önvédelmi” tetteit igazolja saját maga számára. Ez megmagyarázhatja, hogy a politikai sérelmeket dédelgetők közül miért csak néhányan válnak terroristává, és hogy a terroristák miért ölnek meg olyanokat, akik nem jelentenek közvetlen veszélyt. Ennek az elméletnek a legfontosabb hiányossága, hogy nem lehet tesztelni olyan pszichés tényezőket, amelyek évtizedekkel ezelőtt történtek (csecsemőkorban), de sok, kontrollált vizsgálat talán majd egyszer választ adhat erre a nagyon heterogén felnőttkori viselkedésre.

Az *abszolutista/apokaliptikus elmélet* szerint egyes csoportok a tömeges pusztítást vélik a korrupt világot leváltó új, tiszta társadalom megvalósítási módjának. Az ilyen csoportok tipikusan a messiási figura felé hajlanak, morálisan polarizáltak, a valóságtudatuk sérült, a gonosz összeesküvését vélik látni mindenütt. Az abszolutista/apokaliptikus morális gondolkodás a terrorizmust a gyenge identitású fiatalok számára lehengerlő vonzásával motiválja és azzal, hogy a terrorista tagadással, a psziché megbénításával vagy a hatások elszigetelésével védi ki az erőszak elleni érzelmi reakcióját. Ez egybevág azzal, hogy paradox módon a terroristák gyakran nagyon is kompromisszumot nem ismerő moralisták, akik csak végletekben – fekete-fehérben – képesek gondolkodni. Ennek az elméletnek az erénye, hogy elismeri a kisgyerekkori fejlődés hatásait a felnőttkori viselkedésre, a tudattalan hatását a tudatos gondolkodásra, és hogy a csoport pszichodinamikája felülírhatja az egyénét. Nagy gyengesége, hogy nem lehet tudományosan lemásolni és megfigyelni, megmérni.

A pszichológiai elméletek csoportjában a nem pszichoanalitikus megközelítésű pszichológiai terroristaelméletek közül a *kognitív elmélet*⁹ a kognitív képességet – a mentális funkciókat (emlékezet, figyelem, koncentráció, nyelv) és a kivitelezési funkciókat (tanulási és szabálykövetési képesség, a következmények felmérése, észszerű következtetések levonása, kockázat-haszon elemzése), valamint a kognitív stílust, gondolkodásmódot (előítéletek, részrehajlások, túl- vagy alulhangsúlyozás) – veszi alapul. Jelentős bizonyíték van arra, hogy a terroristák erőszakos viselkedését nagyban befolyásolja kognitív képességük és/vagy stílusuk, de tudományos munka alig van a témáról, inkább csak spekuláció, például hogy a terrorista csoportokhoz csatlakozó fiatalok kognitív részrehajlás miatt rosszul ítélik meg az általuk elnyomónak tekintettek motivációit.

További kutatásokra van szükség ahhoz, hogy egyértelműen állíthassuk: a kognitív tényezők, mint például a rugalmasság, a terroristák általános vonása, a terroristák

⁹ VICTOROFF 2005: 26.

politikus alcsoporthoz előre látható vonása vagy vezetői vonása, amelyet a távolból is fel lehet ismerni. A csökkent kivitelezési funkcióval rendelkező terroristák például nem ismerik fel tettük következményét, ezért a tárgyalásokra vagy fenyegetésre való reagálásuk kevésbé előrelátható.

A következő elmélet ebben a csoportban az *újdomságkereső elmélet*. Eszerint a terrorizmus tervezése és végrehajtása izgalmas, szokatlan élmény, amellyel a mély, belső inger-, kockázat- és katarzisiségünket kielégíthetjük (a kockáztatás „romantikája”). Kérdés, hogy a fiatal felnőtteknél az újdomság keresése normatív-e (valószínűleg igen), és hogy ez a jellemző megkülönbözteti-e a terrorizmusra hajlamosabbakat.

A *megaláztatás-bosszú elmélet* szerint a megaláztatás és az azt követő belső bosszúvágy szintén olyan pszichés tényező, amely terrorista erőszak felé hajthat egyeseket. Ez elég kézenfekvőnek tűnik, sőt a történelem során a megtorlás/bosszú mindig is jelen volt (a társadalom szabályozójaként is működik), de empirikus vizsgálatok ezen a téren sincsenek.

A következő nagy elméletcsoport a *csoportfolyamatok megközelítései*.¹⁰ A terrorizmust megmagyarázni kívánó legtöbb pszichológiai elmélet a csoportpszichológiai jelenségek alapján értelmezi a terroristák viselkedését. Egy terrorista csoportban való tagság jól körülhatárolható személyes szerepet ad, célokat, az érzékelt megaláztatásért való bosszú lehetőségét, valamint a máskülönbben tiltott viselkedés alóli felmentést. A csoport ereje, az ideológiai indoktrináció, egy politikai célnak vagy eszmének alárendelt és céltudatosan ismétlődő kiképzések, a társak nyomása a hipotézis szerint hozzájárul a csoport erőszakos viselkedéséhez attól függetlenül, hogy az egyén erre eredetileg hajlamos volt-e. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a kollektív azonosságtudat elnyomja az egyénit. Viták vannak arról, hogy a csoportdinamika önmagában elég erős lehet-e ahhoz, hogy egy egyént terroristává formáljon. Egyesek szerint ez nemcsak csoportjelenség, hanem a társadalmi folyamatok és egyéni hajlamok interakcióján is múlik. Bizonyos körülmények között viszont az egyéni tulajdonságok jelentéktelenek a csoport terroristává válásában, például ha a nélkülözés nagyon súlyos, a csoport ideologizálta az elégedetlenségét, továbbá ha a csoport erősen összetartó, és egyértelműen elhatárolja magát a kívülállóktól (out-group).

A terrorista csoportokat egyedi működési mód jellemzi,¹¹ a különböző terrorszervezetek különböző dimenziókban, például méretükben és szervezeti felépítésükben igen eltérőek lehetnek. Néhány szervezetnek viszonylag kevés aktív tagja van. Más szervezeteknek a becslések szerint többesres nagyságrendű az aktív tagsága.

¹⁰ VICTOROFF 2005: 30.

¹¹ KRUGLANSKI–FISHMAN 2006.

Egyes terrorista szervezetek szigorú belső szervezeti működéssel rendelkeznek, és leginkább egy fegyelmezett hadsereghez hasonlíthatók, míg más szervezetek szétszórt hálózati struktúrával rendelkeznek. Vannak szervezetek, amelyek egy karizmatikus vezető személyisége köré szerveződnek, míg más csoportokra ez nem jellemző.

A terrorista csoportok dinamikájának közvetlen tanulmányozása nem lehetséges, ezért a kutatók kis csoportok viselkedési sajátosságait alkalmazták a terrorista csoportokra is. A konformitásra és a konszenzusra irányuló nyomás minden kis csoportra jellemző. Bármilyen okból is váljon valaki politikai vagy vallási célú terroristává, az átalakulás a terrorista csoport struktúráján belül történik. A csoport biztosítja az összetartozás érzését, az önmaga fontosságának érzését, és egy új hitrendszert ad, amely a terrorcselekményt erkölcsileg elfogadhatónak, a csoport céljait pedig kiemelt fontosságúnak határozza meg.¹²

A MAGÁNYOS TERRORISTA ELKÖVETŐK TIPOLOGIÁJ¹³

Az egyénileg radikalizálódó magányos farkas terroristák megjelenése napjaink terrorelhárításának egyik legnagyobb kihívása. A 2011. július 22-én Norvégiában Anders Behring Breivik által elkövetett tömeggyilkosság az eddigi legsúlyosabb ilyen támadások egyike. A vezető nélküli ellenállás jelentős fenyegetéssé és taktikává fejlődött, amelyhez segítséget nyújt az internet és a modern információs technológia. A csoporthoz vagy a hálózathoz kapcsolódó terroristákkal ellentétben, a magányos farkasok azonosítása és a velük való szembeszállás rendkívül nehéz. Általában nem képesek nagyszabású műveletekre, mégis jelentős és egyre halálosabb fenyegetésként jelennek meg.

Egyéni radikalizálódás

A magányos farkas terroristák leginkább egyénileg radikalizálódnak, indítékuk nem mindig politikai vagy vallási alapú. Egyes esetekben személyes indokok vezérlik őket, válaszul egy vélt vagy valós szervezeti vagy intézményi eseményre. Bár néhány magányos terroristának volt valamilyen kapcsolata szélsőséges csoportokkal, nem volt folyamatos a tagságuk vagy a csoportban történt részvételük. Az internet eljövetele termékeny környezetet teremtett a magányos farkas terroristák önradikalizálódásának

¹² HUDSON 2018.

¹³ BATES 2012.

azáltal, hogy ideológiai igazolást ad, valamint távolból érkező irányítást tesz lehetővé. Mindazonáltal az önradikalizálódás mértéke egyénfüggő, és az ideológiai elköteleződés egyik végleteként érdemes gondolni rá.

A magányos farkas terrorista koncepciója a reakciós jobboldali, kormányellenes tevékenységekből nőtt ki, antiszemita és színesbőrű-ellenes érzések táplálták az egyéni erőszakos cselekvést. Az egy témára összpontosító csoportok (állatjogok, környezetvédők, abortuszellenes csoportok stb.) szintén hozzájárultak a magányos farkas terrortámadásokhoz.

Vezető nélküli ellenállás

A „vezető nélküli ellenállás” egy újabb fontos összetevője a magányos farkas terroristának. Az egyre hatékonyabb szélsőségesideológia-terjesztés hozzájárult a vezető nélküli terroristák megjelenéséhez. A szélsőségesesség iránt érdeklődő vagy az afelé hajló személyek most már könnyen önképezhetik magukat, és önradikalizálódhatnak azáltal, hogy nem csupán az ideológiát, de annak igazolását és az annak használatára vonatkozó taktikát is elsajátíthatják. A vezető nélküli ellenállás nemcsak mozgósítja, de inspirálja is az egyént, hogy egy cselekedet által vezérré váljon, és nem vár utasításra a cselekvéshez. A személyes dzsihad fogalmát egy újjáélesztő vallási fogalomból a terrorizmus egy taktikai eszközévé alakították át. Bár a magányos farkas egy-egy esete nem olyan halálos, mégis ez ellen a legnehezebb küzdeni, mert nincsenek előjelei.

Káosz (egyszeri esemény) vagy karrier- (sorozatos) terrorizmus

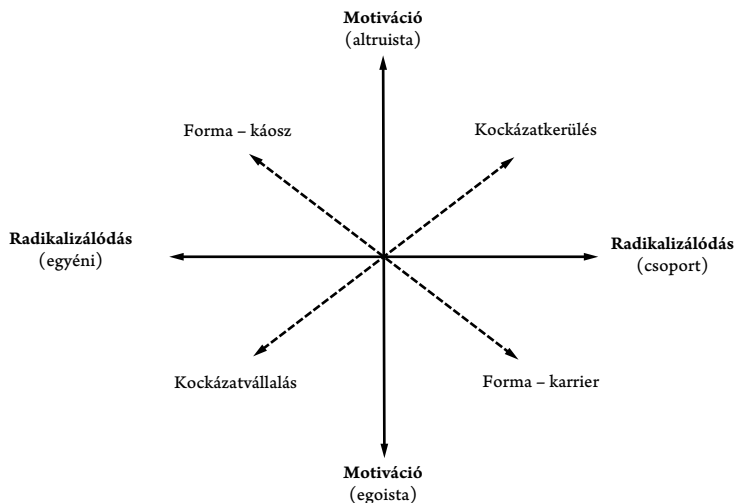
A magányos farkas terrorizmusnak két formája lehet: káosz vagy karrier. A káosz magányos terrorizmust egyetlen esemény jellemzi, amelyben a magányos farkas a semmiből előtűnve, egyszeri megszakító eseményben cselekszik. A káosz magányos farkas terrorizmusnak az öngyilkos terrorizmus a legfőbb formája. Az egyszeri eseményt úgy tervezik meg, illetve hajtják végre, hogy az a lehető legtöbb áldozattal járjon, és/vagy az a nyilvánosság számára a leginkább látható legyen. Az öngyilkos merénylet magányos farkas végtelen altruizmusában nemcsak a célpontját és célközönségét semmisíti meg, hanem egy ügyet kreál, amelyért feláldozza életét,

cserébe a tiszteletért, sőt félelemért. Ez a fajta terrorizmus nagyon hatékony, nehéz az elrettentés. Az öngyilkos merényletű terrorista kapcsán hat tanulságot lehet levonni:

- ♦ az öngyilkos merénylet nem örült;
- ♦ inkább politika, mint vallás az oka;
- ♦ néha stratégiai jellegű;
- ♦ néha bosszú;
- ♦ az elnyomás eszkalálhatja a támadást;
- ♦ az ellenséggel való empátia, a felismerés, hogy egyes panaszok jogosak, és azokat orvosolni kell, néha enyhíthetik az öngyilkos merényletek eredeti kiváltó okát.

A káosz vagy egyszeri eseményként megjelenő terrorizmus leginkább a politikai vagy vallási szélsőségesek birodalma, az elkövetők feláldozzák életüket egy magasabb rendű ügyért. A káosz terrorizmus sok tekintetben hasonlít a tömeggyilkosságra: a tömeggyilkos legtöbbször ott is meghal a végén.

A karrier-, avagy a sorozatos terrorizmus egy hosszabb időszakon keresztül végrehajtott, kisebb méretű cselekedetekből álló, folyamatos sorozatot jelent. A karrier-, avagy a sorozatos terrorizmust folytató magányos farkas operátorok a saját erőszakos tettükre hosszú távú stratégiaként tekintenek, amelyben saját túlélésük előfeltétel a hadjáratuk folyamatos láthatóságához és megvalósításához. Az effajta magányos farkas terrorista az egoizmusából származó erős meggyőződéssel rendelkezik azon képességét illetően, hogy túl tud járni az ellenőrző/irányító szervek eszén. Gyakran játékosok, akik élvezik a versenyt, és egyúttal támogatják az ügyet. A sorozatos magányos farkas terrorista szociológiai profilja nagyon hasonlít a sorozatgyilkoséra, és ez a profil azt sugallja, hogy a legtöbb magányos farkas terrorista viszonylag normális, hétköznapi személy, bár lehet néhány tényező, amely bizonyos terrorizmustípusokat bizonyos típusú személyekhez köt. A sorozatos magányos terrorista szociológiai karakterét sokszor más, elszigetelődő egyénekre jellemző személyiségi és társadalmi jellemvonásokhoz kötik. Sokszor átlag feletti intelligenciával rendelkeznek, énközpontúak, és egy bizonyos mértékig paranoiások, főleg a társadalmi kontroll erői tekintetében. Minthogy szélsőséges cselekedeteiket hosszabb távon igazolniuk kell, a sorozatos magányos farkas terroristák gyakran nyilvános igazolást hoznak létre cselekedeteikre. Például kiáltványt adnak ki, leveleket írnak a médiának, stb. A terrorista csoportok viselkedésével azonos módon a magányos farkasok sem feltétlenül a célcsoportjaik áldozatai. Mindazonáltal a magányos farkasok elkötelezetten ki akarják javítani azokat az igazságtalanságokat, amelyek megtörténtek valakivel (környezet, gyerekek, fehér bőrűek, egy-egy etnikai vagy vallási csoport). A „cselekedet általi propaganda” és a „vezető nélküli ellenállás” révén a magányos

1. ábra: A magányos farkas terrorizmus általános modellje

Forrás: szerző szerkesztése

farkasok nem csupán arra motiváltak, hogy szembeszegüljenek az igazságtalansággal, hanem arra is, hogy erőszakot alkalmazzanak a cselekedetük során, és ekképpen hőssé válnak a küzdelemben.

A magányos farkas terrorizmus általános modelljének *első dimenziója* az, hogy az illető milyen mértékig érintett a radikalizálódási folyamatban. Az önradikalizálódás alapvető a magányos farkas terrorista esetében, de az, hogy ebben mennyire van jelen a külső kapcsolatok általi saját személyiségfejlődés vagy a szocializáció, kritikus jelentőségű a különböző típusok tekintetében. A szélsőséges ideológiának való személyes kitettség akár irodalom, akár weblap által jellemző a személyes önradikalizálódásra. Egyes magányos farkas terroristáknak lehet valamilyen kapcsolata szervezetekkel, sőt kiképzést is kaphatnak.

A *második dimenzió* az ún. Durkheim-egyes, az egoistától az altruistáig terjedően. Egyes esetekben az egoista, énközpontú magányos farkas önmagát a közösség és egy konkrét ideológiai szervezet korlátai felett állónak tekintheti, és jelentős társadalom-ellenes vonásokat mutat.

A *harmadik dimenzió* a terrorizmus formája, amely lehet akár káosz, vagy karrier típusú. Az öngyilkos merénylő nyilvánvalóan az életben egyszer követi el terrorista tettet. Az egyedi eset és a sorozatos terrorizmus közötti kontinuumot általában csak utólag lehet beazonosítani.

A társadalmi vagy karrier magányos farkasok esetleg eleinte csak egy magányos farkas cselekményt terveznek vagy hajtanak végre, de ha sikeresek, lehet, hogy

a többszörös elkövetés irányába indulnak el. Hasonlóan, a magányos farkasok kisebb cselekményei bátoríthatják őket a komolyabb terrorista akciók elkövetésére, ami egy végső, drámai eseményben csúcsosodik ki. Az egyéni életben bekövetkezett változás, az elfogással vagy csalódásokozással szembeni egyre nagyobb félelem is befolyásolhatja ezt a folyamatot. A sorozatterrorista efféle átalakulási folyamata egy egyszeri drámai eseményt végrehajtó terroristává gyakran megfigyelhető számos szélsőjobboldali vagy egyetlen témára összpontosító terrorista esetében.

A modell *negyedik dimenziója* a magányos farkas terrorista kockázatvállalási hajlandóságának mértéke attól függően, hogy kockázatkereső vagy elkerülő-e. A folyamatra jellemző lehet, hogy egyes elkövetők egyre kockázatosabb tetteket hajtanak végre. Bizonyos szempontból az öngyilkos merénylek a legvégső kockázatkereső elkövetők, de a célpontválasztásban és a védettségük fokában, a kockázat és a jutalom terén még e tekintetben is vannak eltérések, például a Pentagon vagy egy államfő megtámadása kockázatosabb, mint egy bevásárlóközponté.

Ez a többdimenziós modell lehetővé teszi a különböző magányos farkas terrorizmustípusok többféle lehetséges kombinációját. Egy ilyen sok lehetőséggel rendelkező modell nyilvánvalóan túl összetett a szokványos használathoz, azonban a négy dimenzió hozzájárul a magányos farkas terrorizmus gyakoribb formáinak átfogóbb megismeréséhez. Néhány egyetlen ügy (ökológiai, állatjogok, abortuszellenes) által vezérelt cselekedet összekötöttek a magányos farkas terrorizmussal. Létezik a *megtorló magányos farkas* (*avenger lone wolf*) koncepciója, amely megszemélyesíti az önradikalizálódott, egoista, sorozatos és kockázatkerülő magányos farkas terroristát. Az ilyen egyén gyakran társadalmilag elszigetelt, magának való ember, magányos, aki nyilvánosan akarja igazolni cselekedeteit, és a személyes egoista program felől az altruistább felé igyekszik. A kockázatkereső, bosszúálló magányos farkasok ellenben egy káoszteremtő cselekedet felé fognak hajlani. Az *örködő magányos farkas* (*vigilante lone wolf*) önradikalizálódott, egoista, kockázatkereső, karrierterrorista, aki a sorozatos konfrontálódást keresi. Ez az egyén felelősnek tartja magát egy ügy vagy egy nagyra becsült intézmény normáinak betartásáért. A *bosszúálló magányos farkas* (*revenger lone wolf*) önradikalizálódott, egoista, kockázatkereső, káoszteremtő példája a magányos terrorizmusnak, számukra a személyesebb bosszú a terrorizmus célja. Példaként szolgálnak erre a csecsen fekete özvegy öngyilkos robbantók, akik az orosz brutalitás, a nemi erőszak és a férjeik és gyermekeik elvesztésének áldozatai. A *gerilla magányos farkas* csupán részlegesen önradikalizálódott, mivel csak korlátozott kiképzésben és indoktrinálásban részesült. Egy bizonyos üggyel vagy hitrendszerrel azonosul, amellyel kapcsolatban erős engedelmességet és altruista kötődést érez. Azonban egy hosszú távú konfliktus harcosaként sorozatos résztvevője a kockázatkerülő akcióknak, ami lehetővé teszi, hogy hosszabb távon szolgálja

az ügyet. Példák erre a felszabadítási mozgalmak korai szakaszai (Baszk Szeparatista Mozgalom), továbbá ilyen jellegűek az amerikai erők által Afganisztánban a vidéki törzsi területeken tapasztalt kisebb terrortámadások. A *magányos farkas irányított rakéta* profil kockázatkereső, káoszteremtő támadókat foglal magában.

A magányos elkövetési mód egyik közzismert elmélete szerint a merénylőknek négy típusát lehet megkülönböztetni:¹⁴

- ♦ „Loner”: a fogalom jelentése magányos ember. Ez a típus nem kötődik egy radikális szervezethez sem, azonban a merénylet megtervezésekor és kivitelezésekor szélsőséges ideológiával legitimálja a viselkedését. A „loner” általában passzív módon megfigyeli az általa szimpatikusnak vélt csoport internetes tevékenységét, propagandakiadványait, azonban kapcsolatba nem lép a tagokkal. Az ilyen típusnál nehéz megállapítani a valós elköteleződést a szélsőséges ideológia irányába, mivel gyakori, hogy a háttérben valamilyen pszichológiai vagy szociális probléma áll (például elszegényedés, magány), amelynek elfedésére szolgál a radikalizálódás és a merénylet megtervezése is. A tapasztalatok szerint ezek a személyek nyíltan hirdetik eszméjüket, akár támadási szándékukat is, ezért könnyen a hatóságok látókörébe kerülhetnek. Ennek ellenére nehéz eldönteni – főként a valószínűsíthető mentális zavar miatt –, hogy mekkora a tervezett merénylet elkövetésének valószínűsége.
- ♦ „Lone wolf”: a kifejezés magyar jelentése magányos farkas. Ez a típus egyedül hajt végre terrorcselekményeket, látható külső nyomás nélkül, azonban bizonyíthatóan kapcsolatot tart fenn legalább egy radikális csoporttal. A „lone wolf” főként az interneten lép kontaktusba terrorszervezetekkel vagy más magányos elkövetővel. Általában nincsen arról információ, hogy ezek a személyek a való életben kikkel működnek együtt, vagy hogy jártak-e valamilyen kiképzésen, terroristatáborokban. Összességében elmondható azonban, hogy a „lone wolf” terrorcselekménye mögött valamilyen szélsőséges szervezet áll, amely buzdítással, esetleg közvetett irányítással befolyásolta az adott személyt.
- ♦ „Lone wolf pack”: a kifejezés a magányos farkasok laza szerveződésére utal. Az ebbe a típusba tartozó személyek kis létszámú csoportban működnek, felhasználják a nagyobb szervezetek szélsőséges nézeteit, de nem tagozódnak be közéjük. Az ilyen csoportokban lévő emberek általában a terrorcselekmény kivitelezése miatt állnak össze, így fennállásuk nem tartós. Több jel is utal arra, hogy a tagok kommunikálnak más szervezetekkel, azonban – az előző típushoz hasonlóan – ők is főként az interneten teremtenek kapcsolatot.

¹⁴ PANTUCCI 2011.

- ♦ „Loner attacker”: a szó magyarul magányos támadót jelent. A típusba azok a merényletök tartoznak, akik habár egyedül követnek el merényleteket, bizonyíthatóan élvezik egy nagyobb terrorszervezet fizikai és anyagi támogatását. A támadáshoz általában a fegyvert, a pénzt és az instrukciókat (például helyszínelőválasztás) az adott csoport vezetője biztosítja.

AZ ÖNGYILKOS TERRORIZMUS PSZICHOLÓGIÁJ¹⁵

Az öngyilkos terrorizmus meghatározásának nehézsége az öngyilkossággal kapcsolatos eltérő értelmezésekből adódik, illetve a támadó halálának szükségessége és a támadó halálba való beleegyezése is kritikus kérdés. Megkülönböztetik azokat a támadásokat, amelyek során a halál gyakorlatilag biztos és szükséges a támadás sikeréhez (öngyilkos merénylet), és azokat, amelyeknél az elkövető halála nagy valószínűséggel következik be (tömeges lövöldözés). Különbségek vannak azon támadók között is, akik tudatában vannak annak, hogy öngyilkos merényletben vesznek részt, és azok között, akik akaratlanul vagy tudtukon kívül ilyen küldetésekbe kezdenek. Ezek „szűkebb”, illetve „tágabb” megjelöléseként értelmezhetők.

Az öngyilkos terrorizmus jelenségét három szinten elemzik. Az egyén szintje figyelembe veszi a temperamentum indítékait, fejlődési fázisait és jellemzőit, amelyek ösztönözhetik az egyént az öngyilkos küldetésekben való részvételre. Csoportszinten a társadalmi befolyással járó folyamatok, a közös realitások és az ideológiai értékrendszerek felépítése folyik. Végül a szervezeti szint figyelembe veszi az öngyilkos terrorizmus stratégiai és taktikai szempontjait a végfelhasználás elemzése szempontjából. Felmerül a kérdés, hogy az egyének miért áldozzák fel saját érdekeiket, hogy erőszakos kollektív akciókban vegyenek részt? Az öngyilkos terrorcselekmény az egyén teljes elkötelezettségét mutatja a csoport és küldetése iránt, amelyet a jövőben felhasználhat mások inspirálására. Bár minden művelet egy személyt áldoz fel, lehetővé teszi a szervezet számára, hogy sok jövőbeli jelöltet toborozzon. Végül a támadással összefüggő összes lehetséges negatív következményt (például civilek halála) enyhíti az a logika, amely szerint az állam annyira brutális, hogy áldozatainak (az erőszak elkövetőinek) nincs más módjuk haragjuk kifejezésére, mint hogy feláldozzák magukat. Tudatosan és látványosan halnak meg egymásért és azért, amit közjónak tartanak, enyhítve a közösség, amelyben élnek, nehéz politikai és társadalmi valóságát.

¹⁵ KRSTIĆ 2018.

Az öngyilkos terrortámadásokhoz három kulcselemre van szükség: erősen motivált egyénekre, olyan szervezetekhez való hozzáférésre, amelyek célja öngyilkos merénylek létrehozása, és közösségre, amely az elkövetőket hősként dicsóítja, tetteiket pedig nemes ellenállási cselekedetként fogadja el. Ezeknek az egyéneknek három fő típusát azonosították: azokat, akik vallási meggyőződésük miatt cselekszenek, másokat, akik bosszút akarnak állni családtagjuk vagy közeli barátjuk haláláért, amely ellenséges magatartás miatt következett be, valamint azokat, akiket egy szerény pénzügyi helyzetű szervezet kihasznál jutalmak vagy a halál utáni jobb élet ígéretével. Emellett egyes tanulmányok foglalkoztak az öngyilkos támadásokat kiváltó vallási hiedelmek és kultúrák szerepével, amelyek a megváltás eszközeként értelmezik az efféle támadásokat, önfeláldozásként azokért, akik tehetetlennek és megaláztatottnak érzik magukat.

A kutatások egyik iránya annak meghatározására irányul, hogy egyéni szinten ki hajt végre öngyilkos merényletet, és feltételezik, hogy azoknak, akik úgy döntenek, hogy felrobbantják magukat, irracionális döntést kell hozniuk, hiszen miért döntenének teljesen egészséges és racionális emberek az öngyilkosság mellett? Ezek a magyarázatok értelmetlennek bizonyultak, mivel a legtöbb tudós azt állítja, hogy az öngyilkos merénylet nem irracionális, hanem különféle társadalmi, szervezeti, gazdasági, vallási és egyéb okokból döntenek úgy, hogy öngyilkos terroristákká válnak. Széles körben elterjedt az a vélemény, hogy azoknak a csoportoknak és egyéneknek, akik politikai céljaik elérése érdekében ártatlan áldozatokat ölnek meg, fanatikuskoknak kell lenniük, mivel pszichológiailag „normális” egyén nem képes gátlástalan erőszakot elkövetni ártatlan civilekkel, különösen nőkkel és gyerekekkel szemben. Leistedt Silke-ra és Moghaddamra hivatkozik munkájában, azt állítva, hogy nem minden öngyilkos terrorista „mentálisan akadályozott”. Sokan nem mutatták mentális zavar jeleit, és láthatóan képesek voltak racionálisan gondolkodni számos kérdésről, amelyről kérdezték őket, míg Merari kijelenti, hogy a mentális betegek kisebbségben vannak az önkéntes öngyilkos merénylet között. Végül, ha egy potenciális öngyilkos támadóról profilt kell készíteni, Merari megállapításai alapján az ilyen egyén gyakran félénk, társadalmilag marginális, követő, nem vezető, magányos, kívülálló, iskolai vagy munkahelyi kudarcot vallott, vagy úgy érzi, hogy csalódást fog okozni szüleinek és családjának.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BATES, Rodger A. (2012): Dancing With Wolves: Today's Lone Wolf Terrorists. *The Journal of Public and Professional Sociology*, 4(3), Online: <https://doi.org/10.62915/2154-8935.1023>
- BORUM, Randy (2004): *Psychology of Terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- FERRACUTI, Franco – BRUNO, Francesco (1981): *Psychiatric Aspects of Terrorism in Italy*. In BARAK-GLANTZ, Israel L. – HUFF, Roland C. (szerk.): *The Mad, the Bad and the Different: Essays in Honor of Simon Dinitz*. Lexington: Lexington Books, 339–405.
- Horgan, John G. (2014): *The Psychology of Terrorism*. London: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781315882246>
- HUBBARD, David G. (1971): *The Skyjacker: His Flights of Fantasy*. New York: Macmillan.
- HUDSON, Rex A. (2018): *Who Becomes a Terrorist and Why? The Psychology and Sociology of Terrorism*. New York: Skyhorse.
- JÄGER, Herbert – SCHMIDTCHEN, Gerhard – SÜLLWOLD, Liselotte (1981): *Analyzen zum Terrorismus 2: Lebenslaufanalysen*. Darmstadt: Deutscher Verlag. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-663-14369-7>
- KRSTIĆ, Marko (2018): Personality Profile of a Suicide Bomber. *Polemos*, 21(1), 65–80. Online: <https://hrcak.srce.hr/file/304352>
- KRUGLANSKI, Arie W. – FISHMAN, Shira (2006): The Psychology of Terrorism: „Syndrome” Versus „Tool” Perspectives. *Terrorism and Political Violence*, 18(2), 193–215. Online: <https://doi.org/10.1080/09546550600570119>
- PANTUCCI, Raffaello (2011): *A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- SCHULTZ, Richard (1980): *Conceptualizing Political Terrorism – A Typology*. In BUCKLEY, Alan D. – OLSON, Daniel D. (szerk.): *International Terrorism: Current Research and Future Directions*. Wayne: Avery, 9–15.
- VICTOROFF, Jeff (2005): The Mind of the Terrorist: A Review and Critique of Psychological Approaches. *The Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 3–42. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002704272040>